

Rozumienie pojęcia „ślad” w ujęciu profilowania kryminalnego

Streszczenie

W artykule omówiono użycie pojęcia „ślad” w profilowaniu kryminalnym. W literaturze poświęconej profilowaniu kryminalnemu pojęcie to występuje najczęściej z innymi określeniami, takimi jak: „fizyczny”, „kryminalistyczny”, „behawioralny”, „psychologiczny”. Przy czym ślady behawioralny i psychologiczny uznawane są za domenę profilerów. Niniejszy tekst przybliży czytelnikowi podziały i klasyfikacje śladów, jakie stosują osoby zajmujące się profilowaniem kryminalnym, co najczęściej rozumieją pod pojęciem śladów fizycznych i kryminalistycznych oraz w jaki sposób w profilowaniu kryminalnym definiowane są ślady behawioralne i psychologiczne. Zwraca również uwagę na fakt, że ślady behawioralne i ślady psychologiczne rozumiane są odmiennie przez różnych autorów. Ponadto zdarza się, że ten sam autor nadaje jednemu pojęciu różne znaczenia. Tymczasem brak ustalonych definicji śladów behawioralnych i śladów psychologicznych może znacznie utrudnić ocenę opinii biegłych dotyczących profili kryminalnych sporządzanych dla celów postępowania karnego.

Słowa kluczowe profilowanie kryminalne, ślady kryminalistyczne, ślady behawioralne, ślady psychologiczne

---

Profilowaniem kryminalnym w Polsce dla potrzeb postępowania karnego zajmują się co najmniej trzy grupy ekspertów: psychologowie policyjni, pracownicy Instytutu Ekspertyz Sądowych w Krakowie oraz niektórzy psychologowie wpisani na listę biegłych sądowych. Sporządzane przez nich profile sprawców przestępstw mają formę opinii biegłych, a zatem podlegają one ocenie organu procesowego z uwzględnieniem wskazań, o których mowa w art. 7 i 201 kpk. Dlatego też, w celu właściwego rozumienia i oceny ekspertyz wykonywanych przez profilerów, niezbędne jest zapoznanie się z używaną przez nich terminologią. Jednym z pojęć, którym dość powszechnie posługują się profilerzy, jest „ślad”. Zwykle występuje ono z innymi określeniami, takimi jak: „fizyczny”, „kryminalistyczny”, „behawioralny”, „psychologiczny”. Przy czym ślady behawioralny i psychologiczny uznawane są za domenę profilerów.

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie czytelnikowi tego, jakie klasyfikacje i podziały śladów stosują osoby zajmujące się profilowaniem kryminalnym, co najczęściej rozumieją pod pojęciem śladów fizycznych i kryminalistycznych oraz w jaki sposób w profilowaniu kryminalnym definiowane są ślady behawioralne i psychologiczne. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że ślady behawioralne i ślady psychologiczne

rozumiane są odmiennie przez różnych autorów. Zdarza się również, że ten sam autor nadaje jednemu pojęciu różne znaczenia. Tymczasem brak ustalonych definicji śladów behawioralnych i psychologicznych może znacznie utrudnić ocenę opinii biegłych dotyczących profili kryminalnych sporządzanych dla celów postępowania karnego.

W literaturze zagranicznej, zwłaszcza angielskojęzycznej, dotyczącej profilowania kryminalnego, niewiele miejsca poświęca się definicjom śladów. Jedne z nielicznych klasyfikacji śladów, jakie możemy tam spotkać, dzielą ślady na: materialne (np. krew, włókna, broń) oraz niematerialne (opisy zdarzeń podawane przez świadków; informacje dotyczące sprawcy lub ofiary, takie jak: ich wzajemne powiązania, rozkład dnia) [1]. Inaczej na ślady niematerialne patrzą Ault i Reese, którzy stwierdzają, że naukowcy behawioralni próbują poszukiwać i katalogować ślady niematerialne, takie jak: wściekłość, nienawiść, strach i miłość [2]. Wprowadzają również pojęcie „ślądu psychologicznego”¹, który obok śladów materialnych stanowi

---

1 Niestety wymienieni autorzy nie podają definicji tego pojęcia.

podstawę budowy profilu sprawcy [2]. Podobną opinię odnośnie do śladów niematerialnych prezentują Holmes i Holmes, którzy utrzymują, że profil jest tworzony na podstawie śladów materialnych i niematerialnych (takich jak: miłość, nienawiść, wściekłość, strach itd.) [3]. Doradzają, by w momencie rozpoczęcia budowy profilu ignorować ślady materialne. Uważają, że zbytne skoncentrowanie na śladach fizycznych ogranicza zdolność myślenia twórczego, a tym samym rekonstrukcji całościowej miejsca przestępstwa. Dopiero zignorowanie śladów fizycznych umożliwi wydedukowanie informacji dotyczących podejrzanego, takich jak: rasa, płeć, zatrudnienie, miejsce zamieszkania itp. [3]

Odmienne na to zagadnienie zapatruje się Brent Turvey, twórca metody profilowania zwanej Behavioralną Analizą Śladów (*Behavioral Evidence Analysis*). Wymieniony autor definiuje ślady behawioralne jako jakiegokolwiek ślady fizyczne, z dokumentów oraz z zeznań, które pomagają ustalić, czy, kiedy i w jaki sposób podjęto działanie lub doszło do zdarzenia. W odniesieniu do śladów fizycznych, które wiążą się z zachowaniem, wspomniany autor proponuje podział ze względu na:

- *corpus delicti* – ślady odnoszące się do niezbędnych faktów wskazujących, że przestępstwo zostało popełnione (np. ślady narzędzi, odciski palców, splądrowane pomieszczenia);
- *modus operandi* – ślady pozwalające na ustalenie *modus operandi* (np. rodzaj narzędzi użytych w celu dostania się do wnętrza, rodzaj skradzionych przedmiotów, brak odcisków palców);
- tzw. podpis („*signature*”) – ślady zachowań służących zaspokojeniu psychicznych i emocjonalnych potrzeb (np. rozcinanie ubrań w szafach, oddawanie moczu w określonych miejscach, kradzież damskiej bielizny);
- powiązanie podejrzanego z ofiarą – krew, tkanki, włosy, włókna, kosmetyki przeniesione z ofiary na sprawcę lub odwrotnie;
- powiązanie osoby z miejscem przestępstwa – odciski palców, odblaski rękawiczek, krew, włosy, odciski stóp, przedmioty należące do przestępcy pozostawione na miejscu zdarzenia;
- obalenie lub wsparcie zeznań świadków – ślady pozwalające stwierdzić, czy wersja podawana przez świadka jest wiarygodna, np. ślady krwi na zderzaku samochodu pozwolą określić, czy pochodziła ona od zwierzęcia, jak twierdził kierowca, czy była to krew ludzka;
- identyfikację podejrzanego – odciski palców, ślady ugryzień, ślady DNA.

Autor proponuje następujące wyjaśnienie związków między śladami fizycznymi oraz analizą miejsca przestępstwa: oględziny miejsca przestępstwa dostarczają podstaw dla śladów fizycznych; ślady fizyczne są badane i interpretowane podczas analizy laboratoryjnej oraz rekonstrukcji zdarzenia w celu dostarczenia

śladów behawioralnych; ślady behawioralne są badane i klasyfikowane przez analityka miejsca przestępstwa lub profilerę w celu ustalenia śladów motywu, inscenizacji (*staging*), *modus operandi* przestępcy i zachowań podpisowych, oraz porównywania spraw w celu ich łączenia.

Kolejny podział, proponowany przez autora, związany jest z rolą, jaką ślady odgrywają w ustalaniu, co się zdarzyło podczas przestępstwa:

- ślady sekwencji – wszystko, dzięki czemu można ustalić lub co pomaga ustalić, kiedy zdarzenie miało miejsce oraz kolejność, w jakiej dwa lub więcej zdarzeń miały miejsce;
- ślady określające kierunek – wszystko, co wskazuje, gdzie coś zmierzało lub skąd się pojawiło;
- ślady wskazujące położenie – wskazują, gdzie się coś wydarzyło lub gdzie coś się znajdowało oraz położenie względem innych obiektów;
- ślady działania – wszystko, co się wydarzyło podczas popełnienia przestępstwa (np. łuski świadczące o oddaniu strzału);
- ślady kontaktu – coś, co wskazuje, czy i w jaki sposób dwie osoby, dwa obiekty lub miejsca były wzajemnie powiązane;
- ślady posiadania – coś, co pomaga odpowiedzieć na pytanie: „Kto?” z wysokim stopniem pewności. Obejmują każdy ślad, który może być powiązany z określoną osobą lub źródłem. Ponadto w ich zakres wchodzi ślady fizyczne pozwalające na indywidualną identyfikację;
- ślady powiązania – zwykle jest to forma śladu umożliwiająca identyfikację lub śladu posiadania;
- ślady ograniczające – definiują rodzaj i granice miejsca przestępstwa;
- ślady wynioskowe – wszystko to, na temat czego osoba dokonująca rekonstrukcji uważa, że powinno być na miejscu zdarzenia, gdy miało miejsce przestępstwo, lecz nie zostało odnalezione (brak broni w miejscu znalezienia zwłok osoby zastrzelonej);
- ślady odnoszące się do czasu – wszystko, co wyraźnie wskazuje lub wyraża upływ czasu na miejscu przestępstwa związane z popełnieniem przestępstwa (stężenie pośmiertne, które wskazuje na przybliżony czas zgonu);
- ślady psychologiczne – każdy czyn popełniony przez sprawcę w celu zaspokojenia potrzeb lub motywacji [4].

Nieco więcej miejsca terminowi „ślad” poświęca literatura polska zajmująca się profilowaniem kryminalnym. W odniesieniu do śladów kryminalistycznych dość powszechne jest odwoływanie się do definicji zaproponowanej przez Hanauska [5, 6], który definiuje ślady kryminalistyczne jako wszelkie dające się ustalić w określonym wycinku rzeczywistości następstwa tych zmian, których zespół albo tworzy jakieś zdarzenie, albo jest z tym zdarzeniem ściśle powiązany

(np. ślady ucieczki, ślady ukrycia łupu itp.). Ślady te są następstwami jakichś zachowań, faktów i zjawisk, a więc wykazują z tymi zachowaniami, faktami czy zjawiskami powiązania przyczynowo-skutkowe oraz mają charakter materialny i w związku z tym są możliwe do wykrycia i zbadania [7]. Postępowanie się tą definicją (która podkreśla cechę materialności śladu) w literaturze dotyczącej profilowania kryminalnego powoduje, że pojęcia śladu kryminalistycznego i fizycznego są zwykle traktowane jako synonimy i używane zamiennie.

Spośród polskich profilerów najszerzej tematyką śladów zajmuje się Gołębiowski. Do śladów kryminalistycznych wymieniony autor zalicza następujące grupy:

- „ślady fizyczne (*corpus delicti*) – podstawowa wartość dowodowa; takie, jakie mamy – tylko „surowe fakty”;
- ślady łączące podejrzanego z ofiarą – np. włosy, krew, ślady spod paznokci;
- ślady łączące osobę (sprawcę, ofiarę lub świadka) z miejscem – np. odciski palców, tuski, włókna;
- ślady pozwalające na weryfikację zeznań świadków – np. kolor samochodu na podstawie resztek lakieru, rodzaj ran – samobójstwo vs zabójstwo;
- ślady pozwalające na bezpośrednią identyfikację podejrzanego – np. ślady biologiczne DNA, odciski palców.”

W polskiej kryminalistyce zwykle dzieli się ślady według pewnych kryteriów, takich jak: miejsce występowania, sprawca śladu, zewnętrzna postać. Najbardziej popularnym podziałem jest klasyfikacja śladów ze względu na dziedzinę wiedzy, która zajmuje się ich badaniem (np. daktyloskopijne, mechanoskopijne, traseologiczne). Gołębiowski nie podaje, jakie kryterium zastosował. Analiza zaproponowanego podziału pozwala się jedynie domyślać, że jest to podział ze względu na funkcje, jakie dane ślady mogą pełnić podczas ustalania pewnych faktów (powiązań między sprawcą i ofiarą oraz z miejscem zdarzenia), czy weryfikowania innych ustaleń prowadzonego śledztwa (dokonanych na podstawie zeznań świadków). Największe trudności budzi odszyfrowanie znaczenia pierwszej grupy śladów „fizycznych (*corpus delicti*)”. Wydaje się, że termin ten to zapożyczony z praktyki amerykańskiej „*corpus delicti evidence*”, definiowany jako: „przedmioty lub substancje, które zwykle pozwalają na ustalenie, że przestępstwo zostało popełnione” [8].

Jednakże dla profilowania kryminalnego kluczowe są określenia „ślad behawioralny” oraz „ślad psychologiczny”. Definicję tego pierwszego również odnajdujemy u Gołębiowskiego. Zdaniem wspomnianego autora ślad behawioralny, w przeciwieństwie do śladów kryminalistycznych, ma charakter niematerialny i jest „wyszczególniany” z ujawnionych i zabezpieczonych śladów kryminalistycznych. „Ślad ten reprezentuje

podejmowane działanie i odnosi się do czynności wykonywanych zarówno przez sprawcę, jak i ofiarę. Jest to przede wszystkim zmiana w otoczeniu, jaką może stwierdzić profiler rekonstruujący przebieg zdarzenia. Ślad behawioralny to pozostałość po działaniach sprawcy. Każdy ślad fizyczny ma swoje przyczyny powstania. Przyczyna śladów fizycznych i relacja pomiędzy nimi tworzy ślad behawioralny.[5]” Z przytoczonej definicji wynika, że zdaniem Gołębiowskiego sprawca (lub ofiara)² poprzez swoje działania powoduje zmianę w otoczeniu, której następstwem są ślady fizyczne i relacja między nimi. Jako przykład śladu behawioralnego autor podaje ślad krwi, gdyż rodzaje krwawych plam pozwalają ustalić miejsce, kąt i wysokość/odległość, z jakiej padały, a więc np. ruchy uczestników zdarzenia [5]. Podany przez Gołębiowskiego przykład śladu behawioralnego nie odzwierciedla jednak sformułowanej przez niego definicji. Zgodnie bowiem z tą definicją śladem behawioralnym byłaby zmiana w otoczeniu w wyniku działania sprawcy (lub ofiary) np. w postaci spowodowania krwawienia, nie zaś same ślady krwi. Ślady krwi są bowiem śladami fizycznymi, więc nie mogą być tożsame ze śladami behawioralnymi, które według Gołębiowskiego są przyczyną śladów fizycznych.

Jeszcze większe trudności interpretacyjne stwarza zaproponowany przez niego sposób uporządkowania śladów behawioralnych, który przedstawia się następująco:

- „*modus operandi* – np. wszystkie narzędzia konieczne do popełnienia przestępstwa;
- zachowania specyficzne – ślady mówiące o nietypowym zachowaniu sprawcy, wykraczające poza zachowania konieczne do popełnienia przestępstwa, np. przecięcie ubrania, wydalanie na miejscu zdarzenia, wandalizm, „nadzabijanie” (*overkill*);
- ślady dotyczące wersji kryminalistycznych użytych w śledztwie – ustalenie liczby sprawców, prawdziwego motywu;
- całość zachowania – wszystkie ślady kryminalistyczne oraz behawioralne zestawione razem we wzajemny kontekst.” [5].

Wydaje się, że *modus operandi*, zachowania specyficzne, ślady dotyczące wersji kryminalistycznych użytych w śledztwie, całość zachowania to kategorie, według których autor grupuje ślady behawioralne. Jednakże przyjmując taką interpretację - przykładowo w odniesieniu do „całości zachowania” - doszlibyśmy do wniosku, że ślady kryminalistyczne są jednocześnie śladami behawioralnymi, co jest sprzeczne z wcześniejszym stwierdzeniem Gołębiowskiego, że ślady behawioralne są niematerialne, w przeciwieństwie do

2 W wypowiedzi Gołębiowskiego można zauważyć pewną niekonsekwencję dotyczącą kwestii, czy ślady behawioralne to jedynie ślady działania sprawcy, czy również innych osób uczestniczących w zdarzeniu.

kryminalistycznych. Podobną uwagę można by położyć w przypadku *modus operandi*, gdzie narzędzia zaliczane są do śladów behawioralnych. Tymczasem w nauce kryminalistyki *modus operandi per se* bywa postrzegany jako szczególny rodzaj śladu kryminalistycznego [9].

Nieco inny punkt widzenia prezentuje Piotrowicz. Co prawda również mówi o „wyodrębnianiu” śladów zachowania ze śladów kryminalistycznych, jednakże w jego ujęciu ślad behawioralny to „inny poziom znaczeniowy śladów kryminalistycznych, wskazujący na wystąpienie zachowań człowieka lub zwierzęcia.” [10]

Podsumowując powyższe rozważania, możemy wywnioskować, że literatura dotycząca profilowania kryminalnego nie dostarcza jednoznacznych wskazówek, jak należy rozumieć pojęcie śladów behawioralnych, które stanowią podstawę tworzenia profili kryminalnych. W szczególności nie rozstrzyga, czy ślady behawioralne to pewne właściwości śladów kryminalistycznych, które pozwalają na zrekonstruowanie czynu i w dalszej kolejności na wyciąganie wniosków dotyczących zachowania uczestników zdarzenia. Czy też śladami behawioralnymi są zrekonstruowane w oparciu o ślady kryminalistyczne zachowania uczestników zdarzenia, na podstawie których profiler wnioskuje o cechach sprawcy? Czy może ślady behawioralne są tożsame ze śladami kryminalistycznymi, jak sugeruje definicja Turveya? Przy czym należy zwrócić uwagę na pewien brak konsekwencji w poglądach wymienionego autora. Turvey, podając definicję śladów behawioralnych, zalicza do nich ślady kryminalistyczne z dokumentów i z zeznań, które pomagają ustalić, czy, kiedy i w jaki sposób podjęto działanie lub doszło do zdarzenia. Natomiast w innym miejscu swojej monografii poświęconej profilowaniu kryminalnemu, opisując związki między śladami fizycznymi oraz analizą miejsca przestępstwa, stwierdza, że „ślady fizyczne są badane i interpretowane podczas analizy laboratoryjnej oraz rekonstrukcji [zdarzenia] w celu dostarczenia śladów behawioralnych” [4]. Może się zatem okazać, że konkretny profiler, przedstawiając opinię dla organów ścigania lub sądu, będzie używał pojęcia śladów behawioralnych, nadając im różne znaczenia. Czasami będą one tożsame ze śladami kryminalistycznymi, czasami z zachowaniami zrekonstruowanymi na podstawie śladów kryminalistycznych lub innych zebranych w sprawie materiałów, jeszcze w innym miejscu będą one tożsame z pewnymi grupami zachowań (np. tworzącymi *modus operandi* lub podpis), na podstawie których osoba tworząca profil będzie wnioskować o cechach przestępcy. Można zadać pytanie, czy rozważania na temat istoty śladów behawioralnych mają wartość praktyczną? Uzasadniona wydaje się odpowiedź twierdząca. Przede wszystkim ustalenie, co profiler miał w konkretnej sytuacji na myśli, stwierdzając, że pewne wnioski oparté na śladach behawioralnych, jest niezbędne do prawidłowej oceny przedstawionej opinii. Po drugie, świadomość, że można wyróżnić

pewne poziomy śladów behawioralnych pozwala sobie uzmysłowić, że ślady behawioralne zawierają w sobie różną dozę interpretacji. Sprawca bowiem nie zostawia na miejscu zdarzenia swojego zachowania, lecz pewne ślady, które ewentualnie mogą, bardzo często w ograniczonym zakresie, służyć zrekonstruowaniu tego zachowania. Zatem jeżeli przyjmiemy, że ślad behawioralny to zachowanie sprawcy, jakość tego śladu będzie zależała od jakości wszystkich śladów kryminalistycznych użytych do jego rekonstrukcji oraz prawidłowości analizy i interpretacji tych śladów. Jeżeli profiler potraktuje jako ślad behawioralny pewną grupę zachowań, element interpretacji automatycznie wzrośnie.

Jeszcze większe trudności interpretacyjne budzi pojęcie „śladów psychologicznych”. Pojęciem śladów psychologicznych posługuje się Canter, który jest zdania, że przestępca na miejscu zbrodni pozostawia coś więcej niż tylko ślady materialne. „Pozostawia także ślady psychologiczne, charakterystyczne wzory zachowań, które wskazują, jakim jest typem osoby. Te ślady są bardziej niejednoznaczne i subtelne niż te badane przez biologa czy fizyka. [...] One są bardziej jak cienie, niewątpliwie związane z przestępcą, który je rzuca, ale one migoczą i się zmieniają, a ich pochodzenie nie zawsze może być oczywiste. Jednakże jeżeli mogą być zinterpretowane, cienie przestępcy mogą wskazywać, gdzie prowadzący śledztwo powinni szukać oraz jakiego typu osoby powinni poszukiwać.” [11]

Turvey natomiast definiuje ślady psychologiczne jako wszystkie czyny popełnione przez sprawcę w celu zaspokojenia osobistych potrzeb i motywacji. [4]

W literaturze polskiej definicję śladu psychologicznego odnajdujemy w artykule Cur, która podaje następujące znaczenie tego terminu:

„Ślad psychologiczny to jest to, co jest; jakie to jest oraz to, czego nie ma.” [6]

Powyższe stwierdzenie brzmi niezwykle enigmatycznie. Towarzyszy mu wyjaśnienie, że „podczas >>obróbki<< śladów psychologicznych psycholog bierze pod uwagę przyczyny powstania, sposób powstania i to, jakie znaczenie dla sprawcy miało zachowanie, którego ślad pozostał.” [6] Natomiast w innym miejscu autorka porównuje profilowanie do postępowania diagnostycznego, którego podstawą są „odciski osobowości sprawcy” pozostawione na miejscu zbrodni [6].

Wydaje się, że aby ocena opinii biegłego profilera była możliwa, opinia ta musi się opierać na podstawach, które można ocenić z uwzględnieniem prawidłowego rozumowania, zasad wiedzy oraz doświadczenia życiowego. Nasuwają się duże wątpliwości, czy taką podstawę mogą stanowić „odciski osobowości sprawcy”, czy też wzory zachowań, które są jak „migoczące cienie rzucone przez sprawcę”. Z dużą ostrożnością należy również podchodzić do śladów rozumianych jako zachowanie lub grupy zachowań sprawcy, zwłaszcza jeżeli odnoszą się one do potrzeb i motywacji, które dużo trudniej rozpoznać

---

i zinterpretować niż zachowanie w postaci oddania strzału z broni palnej czy techniczne czynności podjęte w celu sforsowania zabezpieczeń drzwi w przypadku włamania do mieszkania.

Przedstawione powyżej rozważania prowadzą do następujących wniosków. Po pierwsze, osoby zajmujące się profilowaniem, chociaż czerpią z dorobku kryminalistyki w odniesieniu do definicji śladów kryminalistycznych, wprowadzają własne podziały tych śladów z punktu widzenia funkcji, jaką pełnią one w odniesieniu do rekonstrukcji przestępstwa. Po drugie, profilerzy nie posługują się jednolitą terminologią dotyczącą śladów będących podstawą profilowania. Niektórzy autorzy używają określenia „ślady behawioralne”, inni - „ślady psychologiczne”, jeszcze inni wykorzystują obydwa z tych terminów jednocześnie. Przy tym każdy profiler stosuje odmienne definicje, a niektórzy nadają jednemu określeniu wiele znaczeń.

Wydaje się, że definicja śladów psychologicznych Cantera, porównująca je do cieni rzucanych przez sprawcę, najtrafniej oddaje to, czym są ślady, na których opiera się profilowanie. Ujmuje bowiem najważniejsze ich cechy: są bardziej niejednoznaczne niż ślady fizyczne, zmieniają się, a ich pochodzenie nie zawsze jest oczywiste. Ponadto cytowana wyżej wypowiedź Cantera dotycząca możliwości ich interpretacji wskazuje bardziej na ich ewentualny potencjał niż odnosi się do istniejącego stanu rzeczy. Świadczą o tym badania prowadzone przez wspomnianego autora, jego współpracowników i studentów, których wysiłki, by rozpoznać wzory zachowań sprawców i powiązać je z ich cechami, przyniosły dotychczas skromne i niejednoznaczne wyniki.

Bibliografia

1. Ault R. L., Reese J. T., *A Psychological Assessment of Crime Profiling*, "FBI Law Enforcement Bulletin", marzec 1980, s. 36.
2. Canter D., *Criminal Shadows. The Inner Narratives of Evil*, Authorlink Press, Irving, Texas 2000.
3. Cur U., *Znaczenie śladu psychologicznego w procesie wykrywania sprawców zabójstw*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, red. J. Konieczny, M. Szostak, Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.
4. Gołębiowski J., *Profilowanie kryminalne*, P.H.U. „LOGOS” s.c., Warszawa 2008.
5. Hanausek T., *Kryminalistyka*, Zakamycze, Kraków 2005.
6. Hicks S. J., Sales B. D., *Criminal Profiling. Developing an Effective Science and Practice*, American Psychological Association, Washington DC 2006.
7. Holmes R. M., Holmes S. T., *Profiling Violent Crimes. An Investigative Tool*, Sage Publications, Inc., Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC 2009.
8. Piotrowicz D., *Wybrane problemy metodyki profilowania nieznanymi sprawców przestępstw*, [w:] *Profilowanie kryminalne*, red. J. Konieczny, M. Szostak M., Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2011.
9. Turvey B. E., *Criminal Profiling. An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*, Elsevier Ltd., Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Singapore, Sydney, Tokyo 2015.
10. Widacki J., *Kryminalistyka*, C.H. Beck, Warszawa 2002.
11. Woods D. D., *O'Hara's Fundamentals of Criminal Investigation*, Charles C. Thomas Publisher, Ltd., Springfield 2013.